

**ASOSIY VOSITALAR” (BHXS 16) STANDARTNI AMALIYOTGA
JORIY ETISH MASALALARI**

Shomirzayev Ibrohim

Toshkent Moliya Instituti

Buxgalteriya hisobi 2 kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada asosiy vositalarning hisobi va auditini o‘tkazish bilan bog‘liq muammolar o‘rganilib, ularni xalqaro standartlarga muvofiq yechish yo‘llari tadqiq etilgan. Asosiy vositalarni tan olishning mezonlari va xususiyatlari ko‘rib chiqilgan. 16-sonli "Asosiy vositalar" nomli buxgalteriya hisobining xalqaro standarti tamoyillari va talablari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: asosiy vositalar, moddiy aktivlar, hisob, audit, amortizatsiya, inventarizatsiya, xalqaro standartlar.

KIRISH

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti korxonalarini yangi uskunalari va texnologiyalarni joriy etishga undaydi hamda yangi moddiy, moliyaviy vositalar va mexanizmlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Mavzu doirasida keyingi izlanishlarni talab qiladigan muammolar qatoriga turli manbalardan olingan asosiy vositalarning boshlang‘ich qiymatini aniqlash hamda tugatish va qayta baholangan qiymatni aniqlashni kiritish mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Xalqaro standartlarga muvofiq, asosiy vositalarning buxgalteriya hisobi va auditiga oid muammolarning ba‘zi nazariy, tashkiliy va metodologik jihatlari xorijlik iqtisodchi olimlardan: E.A.Arens, K.Druri, V.P.Suys, A.D.Sheremet[1] hamda respublikamiz iqtisodchi olimlaridan: R.D.Dusmuratov, Sh.I.Ilxamov, I.N.Ismanov, A.A.Karimov, A.X.Pardaev, M.Q.Pardaev, M.M.Tulaxodjaeva, K.B.Urazov, I.N.Qo‘ziev[2] ilmiy tadqiqot, o‘quv-uslubiy ishlarida tadqiq etilgan. Ushbu mavzuda ko‘plab tadqiqotlar o‘tkazilishiga qaramay, respublikamiz korxonalarini uchun asosiy vositalarni tan olish, hisobga olish va auditdan o‘tkazish uslublarini xalqaro standartlarga muvofiq tashkil qilish masalasi juda dolzarbdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

16-sonli "Asosiy vositalar" nomli buxgalteriya hisobining xalqaro standarti maqsadi asosiy vositalarning buxgalteriya hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq tahlil qilish, BHXSga muvofiq asosiy vositalarni hisobga olish va audit jarayonida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

16-son BHXS[4] ga binoan, asosiy vositalar moddiy ob‘ektlar hisoblanadi, agar ular quyidagi shartlarga javob bersa: a) tovarlarni ishlab chiqarish yoki yetkazib berish

yoki xizmatlar ko'rsatish, boshqalarga ijaraga berish yoki ma'muriy maqsadlarda foydalanish uchun mo'ljallangan; b) kutilganidek bir necha davrdan ko'proq foydalanilsa.

A.F. Myalkina va boshqa mualliflar "“Mehnat vositalari” atamasi jamiyatdagi ishlab chiqaruvchi kuchlarning progressivligini belgilaydi. “Asosiy vositalar” tushunchasi mamlakat milliy boyligining asosiy elementi, “Ishlab chiqarishning asosiy fondlari” moddiy-texnik bazani va texnologik tuzilmaning progressivligini belgilaydi. “Asosiy vositalar” atamasi buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotda asosiy vositalarni aks ettirish uchun ishlatiladi. “Asosiy kapital” atamasi investitsiyalarni hududlar, moliyalashtirish manbalari, mulkchilik shakllari, iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha aniqlashda ishlatiladi. “Ishlab chiqarish apparati” ishlab chiqarish quvvatini aniqlash va ishlatilgan texnologiyalarni baholash bilan o'lchanadi. “Ishlab chiqarish potentsiali” mavjud real aktivlarning korxonaning ishlashi va ishlab chiqarish faoliyatini ta'minlash qobiliyati sifatida ko'rib chiqiladi”[5] deb e'tirof etadilar.

Asosiy vositalar kichik turlar va uzoq muddatli aktivlarning tarkibiy qismi sifatida, uzoq muddatli aktivlarning barcha qonuniy belgilab qo'yilgan xususiyatlariga mos keladi, ammo ular boshqa tarkibiy qismlardan o'zining moddiy shakli, holati va ishlashga yaroqliligi va biologik o'zgarishlarning yo'qligi bilan ajralib turadi.

Ular qarz emas, boshqa korxonalariga sarmoyalar kiritilmaydi, asosiy vositalar qiymati qonun bilan tartibga solingan qiymat chegarasidan yuqori bo'lishi kerak. Ushbu masala bo'yicha ba'zi bir aniqliklarni xalqaro moliyaviy hisobot standartlarida kuzatishimiz mumkin. Bundan tashqari, masala shundaki, har qanday kompaniya buxgalteriya siyosatini mustaqil ravishda ishlab chiqishi kerak.

Shuningdek, 16-sonli "Asosiy vositalar" BHXS alohida ahamiyatsiz aktivlarni (masalan, shablonlar, asboblari va shtamplar va boshqalar) bitta asosiy vositaga birlashtirish imkoniyatini nazarda tutadi va aktivning eskirishi ushbu aktivdan maqsadgammuvofiq foydalanilishi mumkin bo'lgan paytdan boshlanadi.

O'zbekistonning aksariyat korxonalarida asosiy vositalarni hisobga olishning asosiy muammosi aktivlarni tan olish va tasniflash, ularning balans qiymatini aniqlash, shuningdek tan olinishi kerak bo'lgan eskirish va tushirish zararlaridir.

16-son BXHSGa binoan «Asosiy vositalar» quyidagicha tasniflanadi: yer; binolar; mashina va uskunalari; avtomobillar; kemalar; samolyotlar; mebel va jihozlar.

Agar mavjud ob'ektlardan foyda olish kutilmasa, bunday aktivlarning balans qiymati taqsimlanmagan foyda hisobidan chiqarilishi kerak.

Asosiy vositalarning eskirganligini to'g'ri aniqlash, asosiy vositalarning eskirishini tekshirish bo'yicha muammoli muomalalar paydo bo'lishining oldini olish uchun bizning nuqtai nazarimizga ko'ra to'rt bosqichda o'tkazish tavsiya etiladi:

- 1) asosiy vositalarning mavjudligini haqiqiy tekshirish;
- 2) amaldagi asosiy vositalarning amortizatsiya to'g'risidagi qonun hujjatlariga

rioya etilishini nazorat qilish;

3) asosiy vositalarning eskirishi auditi;

4) asosiy vositalarning eskirishi buxgalteriya registrari va hisobotlarida to'g'ri aks ettirilganligini tekshirish.

16-sonli "Asosiy vositalar" BHXSning 41-bandiga muvofiq amortizatsiya usulini tanlashning mezoni asosiy vositalardan foydalanishdan iqtisodiy foyda olish shakliga maksimal muvofqlikdir[4].

XULOSA VA MUNOZARA

16-sonli "Asosiy vositalar" BHXSda ko'rsatilgan standartlar asosiy vositalarning tannarxi bo'yicha to'liq va aniq tavsifini o'z ichiga oladi, ularning eskirishi, yo'q qilinishi, tugatilishi, qayta baholanishi, ta'mirlanishi va ulardan foydalanish samaradorligi, bu esa buxgalteriya hisobi va audit sohasidagi muammoli masalalarni hal qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya hisobi korxonalar xorijiy sheriklar bilan ish olib boradigan buxgalterlarning ishini osonlashtiradi. Asosiy vositalar auditi murakkab jarayon ekanligi va asosiy vositalar to'g'risidagi normativ hujjatlarning o'zgarishi - ularning eskirishi, tasnifini hisobga olgan holda, asosiy vositalar hisobini xalqaro standartga muvofiq ravishda olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi, chunki asosiy vositalar auditi korxonaning umumiy auditining muhim qismidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Dusmuratov R.D. Audit asoslari. Darslik. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013. – 612 b.;

2. Ilxamov Sh.I. Amaliy audit. Darslik. T.: Iqtisodiyot, 2018y.; Ismanov I.N. Uzoq muddatli aktivlar buxgalteriya hisobining metodologik asoslari. – T.: Fan, 2016. – 172 b.

3. Paradaev M.Q., Isroilov B.I. Iqtisodiy tahlil. O'quv qo'llanma. – T.: Iqtisodiyot va huquq dunyosi, 2021. – 176 b.;

4. Urazov K.B. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida buxgalteriya hisobining konseptual masalalari. – Toshkent: Fan, 2019. – 236 b.;

5. Qo'ziev I.N. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida auditorlik hisobotini tuzish va umumlashtirish metodologiyasini takomillashtirish. i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoref. – T.: 2017. – 70 b.